

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунисттик партиясынын
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттеринин,
ажылчы чоннар депутаттарынын область Советинин органы

1953
август
15
СУББОТА
№ 158 (2843)
ӨРТӨЗ 20 КОП.

ССРЭ-ниң Дээди Советинин бешки сессиязынын шийтпирлери совет улустун күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүчө сорок кириген (1 арын).
Областа дүжүт ажаап алышкыны калбарып турар (1 арын).
Көдээ ажил-агый үндүрүүнү дугайында Хоойлу (2 арын).
Партия эге организацияларынын

отчет сонгулдагы хуралдары (3 арын).
СЭКП-нин Танды райкомунун пленуму (3 арын).
Школарын өөрдилге чылыга белеткели (3 арын).
Ш. Сат. — Орфография — чоңун бижиктиг болурунун үндөзүн (3—4 арын).

Релакцияга чагаалар (4 арын).
Капиталисттик чурттада ажил соксадышкынын шимчээшкени (4 арын).
Кореяда туттурган шериглери дедир чандырып турары (4 арын).
Туттурган шериглерге удур ханның чоруктары американнар үлгедип турар (4 арын).

Медицина албан черлерин кышка эки белеткээр

Советтер чуртунда ажилчы чоңун кадык камгалалында херээ—улустун доктаамал өзүп турар материалдыг болгаш культуралыг хереглелдерин долузу-биле хандыра дээш Коммунисттик партиянын, Совет чазактың чорудуп турар политикасында бир эң чуула черин ээлеп турар. Ол дугайы партиянын төөгүдү XIX съездинден бадыйлаан ССРЭ-нин улус ажил-агыйын хөгжүдеринин бешки беш чыл планынын талазы-биле директиваларда «Чоңун кадык камгалалын улам экижидип хөгжүдерин хандыра. Беш чылдын дургузунда эмнелгелерге орунунан санын 20 хуудан эвээш эвес, санаторийлерге—15 хуу, дыштанылга бажынарына—30 хуу, уруглар яслилеринге—20 хуу, уруглар садтарына—40 хуу чедир көвүдөдүп тургаш, эмнелгелерин, диспансерлерин, божулга бажынарын, санаторийлерин, дыштанылга бажынарын, уруглар яслилерин, садтарын четкизи калбартыр...»—деп айтыканында тодаргай көстүр.

Ажилчы чоңун кадык камгалалын долузу доктаамал кичээнгейинге шак бичаар тургустуушаан, партия биле чазак оон хереглелдеринге чыл санында хөй түнүг ашша-хереглелерин берип турар. ССРЭ-нин Дээди Советинин чоокта чаа болуп эрткен бешки сессиязында бадыйлаан Күрүнө бюджетинде кадык камгалалын хереглелдеринге 1953 чылда 24,8 миллиард рубльди азы эрткен чылдазындан 2 миллиард ажыгы чарыгдары көрдүгөн.

Мынчангаш бистин чуртувуста чоңун кадыкшылын быжыглаарын айтыры болза, өске кандыг-даа чурттарга, ылангыя капиталисттик чурттарга оон кажан-даа чедип шыдааваны болгаш чедип шыдаавышак ындыг улуг бедикте салдыгандарын үстүндө фактылардан тайлбыр чокка билдинер.

Коммунисттик партиянын, Совет чазактын хун-бүрүдөгө сагыш салышкынын, көргүзүп турар ашша-мөңгүн, материал-техниктиг улуг дузаламчыларын ачында бистин областың ажилчы чоңуна улус ажил-агыйда ниити чедиишкисинер-биле чегелештир, боттарынын кадык камгалалын херээ база дыка экижидип шыдаанар. Областа эмнелге албан черлеринин четкизи 1944 чылда турганындан ам 3 ажыг катап калбарган, оларда дээди болгаш ортумак эртемниг медицина кадрларын саны денелге чогу-биле өскөн.

Медицина албан черлеринин чүгле четкизи калбарган, ында ажилдакчыларын саны өскөн эвес, харын оларын ажил-чорудулгазы база көскүзү-биле экижип, ында ажилдап турар кадрлар совет медицинна эртемниг бүгү-ле теоретиктиг эртинерин, байлак дуржулгазы-биле соксаал чок чепселенишшаан, практиктиг ажилга эки түнделерин чедип ап турар. Чөөн-Хемчиктин Чадаана, Сүт-Хөлдүн Сүт-Аксы район эмнелгелери чоң ортузунга эмнелге-профилактиктиг, санитар-чырыдышкыныг хемчеглерин сөөдүгү уде улам чедиишкисин шийтпирлеп турар апарган. Ол эмнелгелерин ажилдакчылары Л. Москвина, Н. Огур-оол олар улус чоңун кадыкшылы дээш боттарынын чүткүдүгү чоруу, ак-сеткидиг бараан болушунун-биле бүгү-ниитинин ханы ынакшынын, бедик хүндүктелип чедип шыдаанар. Ол ышкаш өске-даа эмнелгелер-

нин, оларын ажилдакчыларын ажил-чорудулгазында биче эвес чедиишкисинер бары маргылдаа чок. Улустун кадык камгалалын үндөзүн-биле экижидер дугайында партиянын XIX съездинин салган сорулгалар-биле тулгагынаш, чуртун, оон иштинде бистин областың медицина албан черлеринин ажил-чорудулгазы улам улгалдыр, материалдыг сууру делемчир, таарымчалыг байдалга ажыдаан турар учур-луг. Областың климаттыг онзагай байдалы медицина албан черлерин ажилдын кышкы үезинге хынамчалыг белеткээрин чаагаар чегеп турар.

Бичаарга медицина албан черлеринин кышка удур белеткелинге чамдык черлерде чогуур кичээнгей салдымай турарында кышкы үеде оларын өй-таары ажылдаар чоруунга биче эвес бергелер эрткен чылдарда таваржып тургулаан. Ылангыя Чаа-Хөлдүн, Барыын-Хемчиктин район эмнелгелеринге, Улуг-Хемнин Хендерге, Фвүрүн Дус-Даг эмнелге салбырларына септелге чорутунай, чылыглаашкыны багай кылып, одаар ыш-биле четге хандыраанындан эрткен чылын кыштын соок үезинде олар берге байдалдарга таваржып, чамдыкта харын-даа хандынарына чедип, улуг соокка медикментилери үрелип турган.

Хоорай, көдээниң бүгү-ле медицинна албан черлеринге, материалдыг суур таарымчалыг тургустунган, чылыг, чырык оран-бажык болгаш одалга, чырыкты-биле долдур хандырылган турда, ам чедиишкисин ажилдап шыдаар. Бо айтырыгже район Советтеринин күөскөччи комитеттери, кадык камгалалын областың район кидистерин, ылангыя суур (суму) Советтери чогуур кичээнгей салбайн турары окта таарышпас.

Ам кыштын келири чоокшулаан. Чер-черде медицинаның албан черлери ажилдын кышкы байдалына амдыгааштан эгелеп ыяк белеткениг херек. Ажилчы чоннар депутаттарынын район, хоорай, суур (суму) Советтери ол айтырыга боттарынын мурнуку шын эвес хамаарылазын дүргөн өскертп, эмнелге черлеринин кышка удур белеткелин сипен, тараа ажаап алышкынын амгы чуула кампаниялары-биле чегелештир үлегерлиг чорудар ужурулуг.

Манаа хамаарыштыр хоорай, көдээниң медицина албан чер бүрүзү, ында ажилдакчыларның чуртгалга бажынары шынарылы-биле септе-тинген, баш удур чылыглатышкан, оларга одаар ыяштын, чырыктын чыл курлавырлары тургустунган турарын чедип алыр.

ССРЭ-ниң Дээди Советинин бешки сессиязынын шийтпирлери совет улусту күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүчө сорок кириген

Партияның болгаш чазактың полтиказын чаңгыс өп-сеткидиг деткиш турар

ФРУНЗЕ. Киргизиянын найсылалынын ажилчы чоңуна ССРЭ-нин Дээди Советинин сессиязынын ажилын кичээнгейлиг хайгаарап турганар. Сессиянын хүлээп алган хоой-дулары, ССР Эвилелинин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы эш Г. М. Маленковтун чугаазы хоорайның бүдүрүлгө болгаш албан черлеринге ажилчы чоңунарың канчаар-даа аажок улуг деткишкисинге ужурашкан.

Көдээ ажил-агый машина тулушкунун Фрунзе аттыг заводу, Шехтернин бирээзинин делгем өрээлиге ажилчынар, инженерлер, албан-хаакчытар чыгып келгенер. Тскарь Г. И. Сазанковтун медгезини:

—Бүгү-ле чүдлерин кижинин чаагай чоруунга кылып турар чурт болур социалисттик улуг чуртун хамаатызы болганын бодаларга өөрүчүг-дүр. Бистин ынак Төрөөн чуртувустун чаагай чоруунга улам-улам эки ажилдакчаар-дыр мен.

—Сессиянын шийтпирлеринде көдээ ажил-агыйның көдүрлүүшкүчө удегү кичээнгей салдыган. Ол чорук көдээ ажил-агый машиналарынын тудукчулары бистерин мурнувуста улуг сорулгаларын салып турар. Бистин хүлээлгевис болза, ажылда четпестерин шийтпирлиг ажил тийлээр, колхозтарга болгаш совхозтарга чик өртөктиг эки машиналарын хөйү-биле бээр болуш. Бис боттарыныстың күш-ажылымыс биле чоңа продуктуларын болгаш чик үлөтпүрге чиг-эттин элбешкилин чуртка тургузарына дузагаар бис деп элчеге начальниги Николай Атанин чугаалаан.

Көдээ ажил-агыйны чаа көдүрлүүшкүчө

АЛМА-АТА. ССРЭ-ниң Дээди Советинин бешки сессиязынын шийтпирлеринге, эш Маленковтун чугаазына Казахстаның колхозчу тараачынары улуг өөрүшкү-биле ужурашканар.

Хову турлагларында болгаш мал фермаларында агитаторларның бесадылары чоруп турар.

Мурнакчы комбайнёр

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Танды районун машина-трактор станциязынын хоочун стахановчузу комбайнёр эш Бобков «Кызыл партия» колхозтун дүжүдүн ажаап алырынга дузалажыры-биле август 5-те «Сталинец-6» деп комбайн-биле, ол хүн 12 гектар тарааны кестирер планын тургаш, 13 гектарын, август 6-да хүн нормазын 180 хуу, 7-нин хүнүндө 250 хуу кылдыр хүн-бүрүнүн нормазын улам-на ажырып, социалисттик чарышка алган хүлээлгезин эрестиг күөседип турар.

—Бистин төрөөн чазавыстың полтиказы Совет Эвилелиниң бүгү улустарын үндөзүн эрге-ажыктарына дүгүлүп турар. Ол полтика казахка болгаш уйгурга-даа, грузин-

Тываның ажилчы чоңунары улуг өөрүшкү-биле уткуп турар

Тыва автономнуг областың ажилчы чоңунары ССРЭ-нин Дээди Советинин V сессиязынын шийтпирлерин болгаш Совет чазактың баштыгы эш Г. М. Маленковтун чугаазын канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-биле уткаан.

Хөй кижилер киржикчилег хуралдарга ажилчынар, колхозчулар, интеллигенция сессиянын шийтпирлерин, ССР Эвилелинин Министрлер Чөвүлелинин даргазы эш Г. М. Маленковтун чугаазын танышкаш, коммунисттик тургузушкунун сорулгаларын практика кырынга күөсүдир дээш улгалтырган күш-биле ажылдаарын боттарына хүлээнип турар.

Бий-Хем районун колхозтарының бүгү хову бригадаларына бесадылар, димналдыр номчулгалар болгаш хуралдар эрткен. «Красный пахарь» колхозтун кижигүннеринин хуралына колхозчу эш Петеримова мынча дээш: «Дээди Советтин сессиязына чугаазын эш Маленков улустун материалдыг чаагай чоруун болгаш культуралыг улам экижидерин дугайын чугаалаан. Бистин сорулгалыс болза, партияның болгаш чазактын совет улустун чаагай чоруун дугайында улуг сагыш салышкынына харын кылдыр социалисттик чарышты калбартыр, бистин мурнувуста салдыган сорулгаларын амдыралга чедиишкисин боттардыр дээш күжүвүс хараманмас ужурулуг бис».

Көдээ ажил-агый үндүрүлгелеринге чигелелдер дугайында чазактын шийтпирин болза, совет улустун дугайында партиянын, совет чазактын улуг сагыш салышкыны, эгээртинмес дузаламчызы болур. Анаа харын кылдыр тараа ажаап алышкынын үезинде 1,5—2 нормаларын бедик шынарлыг кылдыр күөсүдир мен—деп Чөөн-Хемчик районуна «Октябрь 30 чыл ою» колхозта комбайнёр эш Седип чугаалаан.

Областа дүжүт ажаап алышкыны калбарып турар

Баштайгы тарааны күрүнеге

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районун Көк-Чыраада Ленин аттыг колхоз август 10-га чедир 158 ганын тараазын кезип бастыргаш, күрүнениң тараа дужаар пунктузунга 29 тоннаны дужааган. Ийи-Талда Жданов аттыг колхоз 192 ганын тараазын кезип бастырышаан, 26 тонна тарааны күрүнеге дужааган. Ол ышкаш Хайраканда Мичурин аттыг колхоз 23 тоннаны, Хендергеде Маленков аттыг колхоз 10 тоннаны дужаап, күрүнеге тараа дужаар хүлээлгезин эрестиг күөседип турарлар.

Ажаап алышкында

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районун Баан-Талада «Октябрь 30 чыл ою» колхоз «Сталинец-6» деп бир комбайн-биле тарааны бышканнап кезишкенинче август 6-да киргеш, 10-га чедир 70 гектарын тараазын кезип бастырган.

Тараалыг кызыл коштар

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районун ажилчы чоңунары баштайгы дүжүтү күрүнеге дужаап эгелээш.

Колхозтун тараа шөлүндө

Улуг-Хем районун Хайраканда Калинин аттыг колхозтун тараачылары Шагаан-Арыг МТС-тин трактор бригаданын механизаторлары-биле кады бо чылдын дүжүт ажаап алышкынында дем катыжышкынын ажылдап турарлар.

Кызыл районун «Совет Тыва» колхозта комбайнёр Иван Холоша эки ажилдап турар. Хүнде 8 гектарын тараазын кестирип ажаар нормазын август 6—12 хүнеринде 65 гектар кылдыр күөсүткен.

Сурагалыг комбайнёрлар Бондарев, Бюрбо болгаш оон-даа өске механизаторлар киржилгелиг трактор бригаданы дүжүт ажаап алышкынын баштайгы 2 хүнүндө кирген «Сталинец-6» деп боту чоруур комбайн-биле 56 гектар черин дүжүдүн ажаап алган.

Колхоз баштаар чери дүжүт алышкынын баштайгы хүнеринде 36 тараачылар составтыг № 1 хову бригаданың чепсек-херексели-биле бурун чепсеглээш киярген.

Трактор болгаш хову бригадаларының хову-турлаан лоуун, плакат, агитация-массалыг ажилдар тараачыларын ортузунда чоруп турар. Дүжүт ажаалдазы массалы-биле эгелеп турар.

ССРЭ-ниң улустун чорукчузу Б. В. Иогансонун Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫБИ

Совет чуралга уран-чүдүн хөгжүлгелерин талазы-биле шыгаргангай алдар-хавыязы дээш, база төртүтүнген хүнүндө бээр алдан хар хара-ле шаңнаар.

Эрестиг эгелээш

Кызыл районун «Совет Тыва» көдээ ажил-агый артелинин ажилчы чоннары баштайгы дүжүтү күрүнеге дужаап эгелээш.

Тараачылар баштайгы хүнерде организастыг эгелээш, «С-4» деп боду чоруур комбайн (комбайнёр эш Холоша) баштайгы хүн 16 га тарааны ажаап алган.

Сиген белеткелениң планын колхоз күөсеткен

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле) Каа-Хем районун Бүрен аксылыда «Кызыл туку» колхозтун Константин Чугаеве удурткан ховуун чир дугаар бригаданы 2.000 центнер сипен кезер планын тургаш, ол планын 2894 центнер чедир база 150 тонна силос салыр планын тургаш, 150 тоннаны силостаан.

Мал ченин чогуур үезинде долдур болгаш ажыр күөсүдиринге эштер К. Чугаев, Г. Сербрянников, Таваалай, Чезов болгаш сараат тургузарына ажылдап турган херээжен эш Минчимаа олар онза кызымак ажилдаанар.

Чуруу А. Щеголовту.

Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн дугайында ХООЙЛУ

ССР Эвилелиниң Дээди Советиниң доктаадыры болза:

Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн дыка эвээжешкини көрбүсөөн, колхозчуларнын ажыл-агыйларынын хуузунада ажыл-агыйындан оларнын ап турар орулгаларынын ниити түнненин хемчээлинден хамаан чокка колхозчу өргенин хуузунада ажылдалында турар кодан чанында черинин гектарынын бир чүсчүгүндө доктаамал онаалдалар ёзугаар колхозчуларнын ажыл-агыйларына көдээ ажыл-агый үндүрүүн 1953 чылдын июль 1-ден эгелеп онаарын доктаадыр.

I. Ниити саавырлар

1 чүүл. Көдээ ажыл-агый үндүрүүн төлээрлер болза:

а) кохозчуларнын ажыл-агыйлары—көдээ ажыл-агый артельдеринин, көдээ ажыл-агыйнын холушкак тывыш артельдеринин (промколхозтарнын) болгаш балык тудар артельдеринин кежигүннери;

б) колхозтарнын кежигүннери эвес, көдээ черлерде чер участкарынын оларга үндүрүл берген, административ талазы-биле көдээ Советтерге чагырткан хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйлар болгаш еске-даа хамаатыларнын ажыл-агыйлары;

2 чүүл. Үндүрүүнү ажыл-агый бүрүзүндөн оң ажылгалында турар чер участкарунун шөлүн ёзугаар санаар.

Үндүрүүнү хемчээлин тодаргайлаарда тудуглар, ол ышкаш чыраалар, ыяштар, ниитинин ажылгалынын оруктары, чадаг ыяштар болгаш снгарлар, чооголар элээн черлерин чер участкарунун ниити шөлүндөн казыр.

II. Колхозтарнын ажыл-агыйларына онаары

3 чүүл. Гектар чер шөлүнүн бир чүсчүгүндө онаалдалар ёзугаар колхозчуларнын ажыл-агыйларына үндүрүүнү санаар.

Эвилелдешкен республикаларга үндүрүүнү дараазында ортумак болгаш өйүндө онаалдаларын доктаадыр:

Эвилелдешкен республикалар	Гектарнын бир чүсчүгүндө үндүрүүнү рубль-биле онаалдазы		
	Республика талазы-биле ортумак онаалда	Ортумак онаалдадан областтарга өйүндө чагылдышкын	
		Эн эвээш онаалда	Эн улут онаалда
РСФСР	8,5	3	14
Украин ССР:			
чөөн областтар	8,5	5	12
барыын областтар	4	2	6
Белорус ССР:			
чөөн областтар	6	3	9
барыын областтар	3	2	5
Узбек ССР:			
сугаттыг черлер	22	—	—
сугат чок черлер	8	—	—
Казах ССР	8	4	13
Грузин ССР	13	4	25
Азербайджан ССР	12	6	18
Литва ССР	3	—	—
Молдав ССР:			
солагай эрик районнар	8	—	—
оң эрик районнар	4	—	—
Латви ССР	4	—	—
Киргиз ССР	9	4	13
Таджик ССР:			
сугаттыг черлер	22	—	—
сугат чок черлер	8	—	—
Армян ССР	13	—	—
Туркмен ССР:			
сугаттыг черлер	20	—	—
сугат чок черлер	8	—	—
Эстон ССР	4	—	—
Карел-Фин ССР	5	—	—

Үндүрүүнүн үстүндө айтыккан онаалдаларын чамдык эвилелдешкен республикаларга эргежок чугула таварылгаларда өскерттириң ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинге чөпшээрээр.

4 чүүл. Область хуваалдазы бар эвилелдешкен республикаларнын Министрлер Чөвүлелери бо хоойлунун 3 чүүлү-биле эвилелдешкен республикаларга доктааткан үндүрүүнүн ортумак онаалдаларын барымдаалап тургаш, чамдык автономнун республикаларга, крайларга болгаш областтарга үндүрүүнүн ортумак онаалдаларын автономнун республикаларнын, крайларнын болгаш областтарнын экономиктиг онза чүүлдеринден хамаарыштыр айткан хемчээлдерге көвүдөдиринин азы эвээжедиринин талазына өскерилгелер-биле доктаадыр.

Область хуваалдазы чок эвилелдешкен республикаларнын Министрлер Чөвүлелери, автономнун республикаларнын Министрлер Чөвүлелери, ажылчы чоннар депутаттарынын край болгаш область Советтеринин күүсекчи комитеттери республикага, крайга болгаш область доктааткан үндүрүүнүн ортумак онаалдаларын барымдаалап тургаш, чамдык районнарга, ыяштарга эргежок чугула таварылгаларда чамдык көдээлерге оларнын экономиктиг онза чүүлдеринден хамаарыштыр үндүрүүн онаалдаларын доктаадыр.

Ук черге үндүрүү онаалдаларын көдээ ажыл-агыйнын чамдык культураларына чер участкарынын ажылгап турарын, дүжүттү, саарылга рыноктарынын болгаш орулгаларын хемчээлдерин барымдаалап доктаадыр.

5 чүүл. Колхозчуларнын, ажылчыларнын болгаш албан хаагычтарнын ажыл-агыйлары хуузунада өңчү инектиг турар эргени деткир сорулга-биле инек чок ажыл-агыйларда үндүрүүнүн түнүн 1953 чылда 50 хуу база 1954 чылда 30 хуу кудуладыр. Ол ажыл-агыйларга онаалдалары 1955 чылдан эгелеп ниити чурумнарны барымдаалап чорудар.

6 чүүл. Өг-бүлениң чамдык кежигүннери колхозка доктаатынган күш-хүнненин минимумун эрткен чылда чылдагаан чок ажылдап кылбаан колхозчуларнын ажыл-агыйлары, өг-бүлениң чамдык кежигүннери үндүрүүнү 50 хуу бедидип төлээр.

7 чүүл. Колхозтардан бо чылын үнгөн (үндүрткен) ажыл-агыйларын колхозтан үнгениниң (үндүрткениниң) үези хамаан чокка хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйлар-биле бир дөмөй байдалга үндүрүүн төлөттиринге киирер.

Бир эвес колхозчу өргенин составында өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар чамдык кежигүннери колхозтарнын кежигүннери болбайн турар азы колхозтан үнгөн (үндүрткен) болгаш хөлезиленир ажылда ажылдавайн турар болза, бо хоойлу ёзугаар көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн түнүн ыңдыг ажыл-агыйга 75 хуу бедидер.

III. Колхоз кежигүнү эвес ажыл-агыйларына онаары

A. КӨДЭЭ ЧЕРЛЕРДЕ ЧЕР УЧАСТОКТАРЛЫГ АЖЫЛЧЫНАРНЫҢ, АЛБАН ХААКЧЫТАРНЫҢ БОЛГАШ ТЫВЫШ КООПЕРАТИВ АРТЕЛЬДЕРИНИҢ КЕЖИГҮННЕРИНИҢ АЖЫЛ-АГЫЛЛАРЫНА ОНААРЫ

8 чүүл. Колхоз кежигүннери эвес ажылчыларнын болгаш албан хаагычтарнын ажыл-агыйлары болгаш тывыш кооператив кежигүннениң, оң иштинде назылап кыраанынын талазы-биле азы инвалид апарганынын талазы-биле пенсияге шылчезен чер участкаруларнын ажыл-агыйларын колхозчуларнын ажыл-агыйларына доктааткан онаал-

даларын ёзугаар көдээ ажыл-агый үндүрүүн мындыг байдалдыг турда төлөттирер:

а) бир эвес күш-ажыл кылып шыдаар кол ажылдакчы кижи бо чылдын январь 1-ге чедир хөлезиленир доктаамал ажылга бир чылдан эвээш эвес турган азы ол үениң дургузунда тывыш кооператив артелиниң кежигүнү болуп турган, ыяштарга өгүн херээжен ээинден болгаш өөреникчилерден ангыда өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар өске кежигүннери база-ла хөлезиленир ажылда ажылдап азы тывыш кооператив артелиниң кежигүннери болуп турар болза;

б) бир эвес ажыл-агыйда ажылчы мал чок болгаш бирден хөй эвес инек, бо чылын бызаалаан чаш төлүн санавакка мыйыстыг бода малдын бир баш чаш төлдүг, 6 айдан өрү назылыг бир хавангыг болгаш чаш төлү-биле кады бир хардан өрү назылыг үш хойлуг болгаш өшкүлүг, ыяштарга инек азы хаван чокта—чаш төлү-биле кады бир хардан өрү назылыг беш баштан хөй эвес хойлуг болгаш өшкүлүг болза;

в) бир эвес ажыл-агыйда чер участкарунун хемчээли ССРЭ-нин Чазандан доктааткан нормалардан ашпайн турар болза. Бир эвес үндүрүүнү чорудуп турда ажыл-агыйда чер участкарунун хемчээли ССРЭ-нин чазандан доктааткан норманы ажып турары илеретинген болза, сан-хөө органныр ыңдыг ажыл-агыйны хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйлар-биле бир дөмөй чурум ёзугаар онаары-биле чергелештир чер ажыллашкынында хажыдышкынарны узуткаары-биле хоойлу-биле доктааткан хемчеглер алдыры-биле ол дугайын ажылчы чоннар депутаттарынын районнар Советтеринин күүсекчи комитеттеринче медеглээр хүлээлгелиг.

9 чүүл. Ылш камгалалынын ажылдакчыларынын болгаш суг ажыл-агыйынын шугум ажылгалынын ажылдакчыларынын ажыл-агыйлары, бир эвес оларнын ажыл-агыйлары бо Хоойлунун 8 чүүлү-биле көрдүнгөн немелделерге бурун харылап турар болза, ыяштарга албанның чоруктарына ажылгалары-биле оларда туруп турар аът доордан ажыл-төлсвири алдырына ажылгалынын турар болза, колхозчуларнын ажыл-агыйлары-биле бир дөмөй чурум ёзугаар үндүрүү онаар.

10 чүүл. Колхоз кежигүннери эвес ажыл-агыйлары, оларнын өг-бүленини баштыны азы өске кежигүнү Совет Армияда, Шериг-Далай Флорунда, кызыгаар болгаш иштики шериглерде чингине албанда турар, бир эвес өгүн херээжен ээинден болгаш өөреникчилерден ангыда өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар артан кежигүннери хөлезиленир ажылда ажылдап турар азы тывыш кооператив артелиниң кежигүннери болуп турар болгаш ажыл-агыйда малдын саны база чер участкарунун хемчээли бо Хоойлунун 8 чүүлүндө айтыккан нормалардан ашпайн турар болза, колхозчуларнын ажыл-агыйлары-биле бир дөмөй чурум ёзугаар онаар.

11 чүүл. Бо Хоойлунун 8—10 чүүлдеринде айтыккан негелделерни харылавайн турар ажыл-агыйлар хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйларга доктааткан онаалдалар ёзугаар көдээ ажыл-агый үндүрүүн төлээр.

B. ХУУ АЖЫЛДЫГ ТАРААЧЫН АЖЫЛ-АГЫЛЛАРЫНА ОНААРЫ

12 чүүл. Хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйларга көдээ ажыл-агый үндүрүүн бо Хоойлунун 3 чүүлүндө көрдүнгөн онаалдалар ёзугаар үндүрүүнүн түнненин 100 хуу көвүдетпешаан онаар.

13 чүүл. Көдээ ажыл-агый үндүрүүн төлээринин бирги хуусаазына чедир колхозтарже кирген хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйларын колхозчуларга доктааткан онаалдалар ёзугаар онаар.

Көдээ ажыл-агый үндүрүүн төлээринин бирги хуусаазынын соонда колхозка кирген ажыл-агыйларга колхозка киреринге чедир ам-даа четпезн ол-ла хуусааларнын талазы-биле колхозчуларнын онаалдаларын ёзугаар үндүрүүнүн эде санажылгазын чорудар.

IV. Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн талазы-биле чингелделер

1 чүүл. Үндүрүүн төлээринден хостатырарлар болза:

а) ажыл-агыйнын составында санатынын турар өг-бүлениң кежигүнү Совет Армияда, Шериг-Далай Флорунда азы кызыгаар болгаш иштики шериглерде чингине албанда турар колхозчуларнын ажыл-агыйлары болгаш колхоз кежигүннери эвес ажыл-агыйларны бир эвес шериг албанын кижинин өг-бүленинде 8 хар чедир назылыг урулгарлыг кадайындан азы иезинден ангыда күш-ажыл кылып шыдаар өске кижилер артпаан болза;

б) составында Ада-чуртун дайынынин I бөлүүнүн инвалидтери кирип турар өг-бүлде күш-ажыл кылып шыдаар чүгле чангыс кижи бар ажыл-агыйлар;

в) составында Ада-чурт дайынынин II бөлүүнүн инвалидтери кирип турар, бир эвес өг-бүлде күш-ажыл кылып шыдаар бир кижи барда, 16 хар чедир назылыг бичи урулгарлыг ажыл-агыйлар;

г) бодунун составында Ада-чуртун дайынынин I болгаш II бөлүктөрүнүн инвалидтери болгаш өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар ийи кежигүннери, 16 хар чедир назылыг беш болгаш оон-даа хөй бичи урулгарлыг ажыл-агыйлар;

Составында дайынын болгаш күш-ажылдын I база II бөлүктөрүнүн инвалидтери кирип турар өске ажыл-агыйларга үндүрүүнүн түнүнүн чартыын кудуладыр, ыяштарга күш-ажыл кылып шыдаар кижилер чокта ук ажыл-агыйлар үндүрүлген шуут хосталыр.

Күш-ажыл инвалидтеринин ажыл-агыйларына тыпсыр чингелдени хөлезиленир ажылга ажылдап чорзаан болгаш күш-ажыл инвалидтери аларган, социал-хандырылга органнырындан инвалидтин I азы II бөлүктө киирген хамаатылар составында кирип турар ажыл-агыйларга тыпсыр.

Инвалид кижи өлгенде ажыл-агыйга тывыскан чингелде чылдын төнчүзүнге чедир эртып калыр.

15 чүүл. Бир эвес өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар өске кежигүннери бодунун күш-ажылы-биле ажыл-агыйга киришпейн турар болза, 60 болгаш оон өрү назылыг эр, 55 болгаш оон өрү назылыг херээжен колхозчуларны болгаш хуу ажылдыгыларын үндүрүүн төлөттиринден хосталыр.

16 чүүл. Үндүрүүн төлээринден хостатырар болза:

а) көдээ эге, долу эвес ортумак школаларнын болгаш ортумак школаларнын башкылары (оон иштинде ол школаларнын пенсияге шылчезен башкылары), көдээ черлерде турар урулгар бажынынын директорлары, өөредилге-кижизидилге кезээнин талазы-биле директорларнын оралакчылары, кижизидилкчлери болгаш күш-ажыл талазы-биле инструкторлары;

б) көдээ черлерде турар бодурлгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда тускай эртемниң болгаш тускай эртеми-биле ажылдап турар агрономнар, зоотехниктер, гидротехниктер, чер тургузуучулары, мелиораторлар, мал эмчилери болгаш фельдшерлери, кижи эмчилери, медицинанын ортумак ажылдакчылары, күрүненин санитар инспекторлары;

в) көдээ черлерде турар машина-трактор станцияларынын, көдээ ажыл-агый машиналарынын капитал септелгезинин районнар аразынын мастерскаяларынын, ол ышкаш совхозтарынын, аът заводтарынын болгаш күрүленин кат-чимис питомниктеринин директорлары, директорларнын политкөзөк талазы-биле оралакчылары, техниктиг удурткучулары, инженерлери, техниктери, агрономнары, улуг механиктери болгаш механиктери.

Айтыккан чингелдени мындыг байдалга тыпсыр: бир эвес Хоойлунун 6 чүүлүндө айтып санаан хамаатылар өг-бүлени баштыны болур болза;

бир эвес ажыл-агыйда чер участкарунун хемчээли ССРЭ-нин чазанын инек, бо чылын бызаалаан чаш төлүн санавакка мыйыстыг бода малдын бир баш төлү болгаш чаш төлү-биле кады бир хардан өрү назылыг үш хойлуг болгаш өшкүлүг, ыяштарга инек азы хаван чокта—чаш төлү-биле кады бир хардан өрү назылыг беш баштан хөй хойлуг бол-

гаш өшкүлүг болза, ыяштарга ыраккы Сонгу чүк районнарына болгаш ол районнарга деңизен ырак черлерге бир эвес хуу өңчүзүндө турар малдын баш саны ук районун колхозчу өргезинге көдээ ажыл-агый артелиниң Уставы-биле көрдүнгөн сандан ашпайн турар болза;

Бир эвес ажыл-агыйда чер участкарунун хемчээли ССРЭ-нин чазанын доктааткан нормаларындан ашпайн турар болза.

17 чүүл. Доктааткан чурум ёзугаар көжүп чорур хамаатыларнын ажыл-агыйларын ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары-биле дүүшкөн хуусаада үндүрүүн төлөттиринин хосталыр.

18 чүүл. Чагаар болгаш уржуктардан (долу какканынын, үерлээшкениниң, шуурганнын, чайыктын, өрттүн, чер шимчээшкениниң, көшкелээшкениниң болгаш чер бустушкунунун хараазы-биле көдээ ажыл-агый культураларынын, хөй чылдыг кат-чимистиг олуртулгаларнын өлүрү, бода малдын хораары, качыгдан ажыл-агыйларны чидирген каражаанын хемчээлинден хамаарыштыр ажылчы чоннар депутаттарынын районнар Советтеринин күүсекчи комитеттери үндүрүүн төлөттиреринден шуут азы кезик чамдыктап хостап болур.

Өг-бүлде кол ажылдакчы өлгөн азы аарыгдан үр үеде аараан таварылгаларда ажыл-агый үндүрүүн төлөттиреринден ыңдыг чурум-биле шуут азы кезик чамдыктап хостап болур.

Бо чылын чамдык донаттардан дүжүдү өлгөн хөй чылдыг олуртулгаларнын шөлү казытынганынын күсели-биле чамдык таварылгаларда үндүрүүнүн хемчээлин эвээжедир эргени ажылчы чоннар депутаттарынын районнар Советтеринин күүсекчи комитеттеринге берип турар.

19 чүүл. Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн талазы-биле чингелделер тыпсырда күш-ажыл кылып шыдаастарын санына хамааржырлар болза:

а) социал-хандырылга органнырындан инвалидтин I болгаш II бөлүктөрүнө киирген инвалидтер;

б) хову болгаш еске-даа ажылдарга киржип шыдавас бертик бежел кижилер.

Чингелделер тыпсырда өг-бүлениң кежигүннери—60 болгаш оон өрү назылыг эр кижилер, 55 болгаш оон өрү назылыг херээженер болгаш 16 хар чедир бичи урулгар ук назыларны бо календарлыг чылда четкен болза, ол ышкаш шериг албаныларын болгаш бир чылдан эвээш эвес хуусаалыг өөредилге албан черлеринде өөренип турар өөреникчилерни күш-ажыл кылып шыдаастарын санына киирбес.

20 чүүл. Улус ажыл-агыйнын чамдык адырларынын хөгжүлдезинге иди болдулар сорулга-биле база еске-даа эргежок чугула таварылгаларда көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн талазы-биле немелде чингелделерин доктаадыр эргени ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинге тыпсыр.

21 чүүл. Бо Хоойлунун 3 болгаш 12 чүүлдери-биле дүүштүр ажыл-агыйдан санаан үндүрүүнүн түнүн моон адаанда хуусааларда төлээр: үндүрүүнүн чыл түнүндөн март 1-ге чедир 20 хуу, июль 1-ге чедир 20 хуу, сентябрь 1-ге чедир 30 хуу база ноябрь 1-ге чедир 30 хуу.

V. Үндүрүүн төлөвөн дугайында харысалга болгаш үндүрүүнүн шын эвес онааганы дөөш хомудалдарны көөрүнүн чуруму

22 чүүл. Үндүрүүнү чогуур үезинде онааваан төлекчилерни эрткен 2 чылдан ашпаанда үндүрүүн төлөттиреринче хаара тудар. Онаалданы шын эвес чорутканын эде көөрүн база-ла эрткен 2 чылдан ашпаан үеде чорудар.

23 чүүл. Бо Хоойлунун 22 чүүлүндө ёзугаар эрткен чылдар иштинде төлекчилерни үндүрүүгө хаара тударда үндүрүүн төлөттиришкенин 2 хуусаада дең хуваалда-биле: төлевири дыйнадышкынын тыпсырга бир ай эрткенде болгаш баштайгы хуусаанын соонда 3 ай эрткенде чорудар.

24 чүүл. Үндүрүүн доктааткан хуусааларда төлөвөн таварылгаларда өрелиглерни доңгудда хемчезн хүлээди:

а) үндүрүүн төлээрлеринин хуусаазын эрттиргени дээш хуусаа эрттирген хун бүрүзүнге 0,2 хуу хемчээлдиг хөө тыртар;

б) үндүрүүнү төлээрлер хуусаазы эрттерге өрелиг кижини хөргезиниң данзылаар болгаш үндүрүүн төлөвөн дугайында херекти улус судунче шылчидер, хавыртынмаан өрелерин төлээринге эргежок чугула санныг хөргезини судтун шийтпирин ёзугаар хавырар;

в) үндүрүүнү төлөвөн таварылгалар удаа-дараа болганда төлекчини кеземче харысалгазынга киирер.

25 чүүл. Үндүрүүн шын эвес онааган дугайында хомудалды төлевири дыйнадышкынын хүлээткенден сонгаар бир ай иштинде районун саң килдизинин эргелекчизинге киирер.

Районун саң килдизинин эргелекчизинин шийтпирин 10 хонук хуусаада край (область) саң килдизинге азы область хуваалдазы чок республиканың Сан Министрствозунга хомудатынган туруп болур.

26 чүүл. Билдиришкенин болгаш хомудалдар бээри үндүрүүн төлөвирин болгаш онаарын доктаатпас.

Төлөкчиге ажыктыг кылдыр шийтпир үндүргөн таварылгаларда шын эвес тырткан түнү болгаш хавырган хөргезини 10 хонук хуусаада эгиткен турар ужурут.

Хөргезини садыпканынын хараазы-биле ону дедир эгидери болдунмас таварылгада херек кырында садып саарганындан кирген түнүн хемчээли-биле оон өртөөн эгиткен турар ужурут.

27 чүүл. Бо Хоойлуну ажылгаларын талазы-биле инструкцияны ССРЭ-нин Сан Министрствозу парлап үндүрер.

28 чүүл. Бо Хоойлуну 1953 чылдын июль 1-ден эгелеп күштүг болдулар: 1953 чылдын бирги чартынын дургузунда көдээ ажыл-агый үндүрүүн «Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн дугайында» ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун 1952 чылдын май 27-де Чарлынга үндөйлөш санаар болгаш 1953 чылда киирген аванс төлөвирлерин киир санаышынан, чылдын төлөвиринин 40 хуу хемчээли-биле тыртар.

1953 чылдын бирги чартынын дургузунда көдээ ажыл-агый үндүрүүн бо Хоойлу-биле дүүштүр санаар болгаш ону 1953 чылдын октябрь 1-де база ноябрь 15-те дең кезиктеп төлээри-биле чылдын төлөвиринин 60 хуу хемчээлин негээр.

29 чүүл. Бо Хоойлуну күштүг болдулары-биле кады «Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн дугайында» ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун 1952 чылдын май 7-де Чарлынын 1953 чылдын төнчүзүнге чедир күштүг арттар 6 кезектен ангыдазын (составында бот болгаш эвээш өг-бүлелиг хамаатылар кирип турар ажыл-агыйларнын үндүрүүнүгө немелде) күш чок болган деп санаар.

30 чүүл. Көдээ ажыл-агый үндүрүүнүн талазы-биле ССРЭ-нин Чазандан мурунда үндүргөн доктаалдарын бо Хоойлу-биле дүүштүренин ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинге дагыр.

ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы К. ВОРОШИЛОВ.

ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Секретары Н. ПЕГОВ.

Москва, Кремль.
1953 чылдын август 8.

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары

Районда эге организацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдарының түңсели

Тес-Хем районун партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары нийтизи-биле бедик идея-политиктиг денелге эрктен. Партия эге организациялары отчёт-туг үеде СЭКП-ниң XIX съездинин төөгүлүг шийтирлерин амыдыралга боттандырбышаан, организас талазы-биле улам быжыккан, партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдары элээн экижиткен.

Районда 12 партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарына бүгү кежигүннерин база кежигүнге кандидаттарның 82,3 жуузу олурушкан, 45 киши санал-шүгүмчүлө кылган. Анаа илерээн болза, районун партия эге организацияларында коммунистерниң политиктиг билги, идеялык элээн бедээн, шүгүмчүлө болгаш бот-шүгүмчүлөдүн амыдыралга ажылдап, боттанып турары мурункуздан дыка экижээн.

Калинин аттыг колхозта партия эге организациясының отчёт-соңгулдалыг хуралы эки белеткедиг, бедик денелге эрктен. Отчёттуг үенин иштинде эге организацияны нийти хуралдары 12 катап болган, анаа ажил-агыгга удуртулганы, партияны иштиги ажылдарының дугайында 26 айтырылганы чугаалашкан. Ол эге организация колхоз бүдүрүлгезинде партийжи удуртулганы элээн экижиткенниң түңселинде, колхоз күрүне мурунга планын даалгалары чедишкенин күүседип турар. Тарылга планы 103 хуу, чайгы чер аңдарылганын планы 105 хуу, күрүнеге эг болгаш дүк дугайынын планы 100—110 хуу, малдын баш санын өстүреринин планы ажыг күсүткенин. Ол ышкаш тууду ажылы, мал чеми белеткээри багай эвес чоруп турар.

Ленин аттыг колхозта, Самагалдай 7 чыл школанында партия эге организациялары база-ла партийжи организациястыг болгаш политиктиг ажылдары экижиткенни, массага сакталарын бедиктенни база коммунистерин өөредилгезин, ажил-агыгга идеялык дыка бедиктенни отчёт-соңгулда хуралдары көргүскен.

Устуне чүүлдерге удурланышкак байдал Сталин аттыг, Молотов аттыг

колхозтарда партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарына илерээн. Олар колхоз бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганы чогуур негелдеге чедир тургусаан, партияны иштиги ажылы, масса ортузунга агитация-массалыг болгаш кижизидилге ажылдары суларатканнар. Оон уламында ында тууду ажылдары, мал чеми белеткелди коңчуг куду шынарлыг болуп турар.

Тес-Хем МТС-те партия эге организациясы отчёттуг үенин иштинде бодунун ажылы партияны XIX съездинин шийтирлеринин негелдегине чедир таарыштып тургузуп аштыдаан. Механизаторлар ортузунга социалисттиг чарышты организастаан, политиктиг кижизидилге ажылы боттандырбаан. Коллективтин иштинге шыгыны сагалга-чуруму тургузар талазы-биле чогуур хемчелерни эге организация, оон секретары турган эш Шипилин ап чорутпаан коммунистер шүгүмчүлөөн. Эш Шипилин эге организацияны секретарына коммунистер чөптүү-биле катап сонгувай барганнар.

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарына коммунистер алаандан өрү хөй шүгүмчүлөдүн партия райкомунун, оон килдистеринин, райкүөскунун алынга кылганнар. Калинин аттыг колхозта коммунистер ында партия организациясының ажил-чорудулганына СЭКП райкомунун бюрору, оон килдистер практиктиг дузаны четпес көргүзүп, удуртулганы шыгыратпай турарын шүгүмчүлөөн. Райкүөскө, районун көдээ ажил-агыг болгаш белеткелдер килдиз кадрлар-биле ажылды сулардып, оларны шийли алырын партийжи принципчи каржызы-биле үрөп турарын Молотов аттыг колхозта коммунистер буруу шапканнар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерни марксизм-ленинчи өөредилгени айтырылгычыче удуз күчтүг болгаш агитация-массалыг ажылдыг удуртулга четпес болуп турарын шыгыны шүгүмчүлөдө таарыштырган.

С. САЛЧАК.

Колхоз бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганы күштөлдирер

Чая-Хөл районун Сталин аттыг колхозта партия эге организациясының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Отчёттуг үеде чоруткан ажылдыг дугайында илеткелди эге организацияны секретары эш Хайдып кылган.

Хуралга санал бергеннер партия эге организациясының бюрорунун колхоз бүдүрүлгезинге удуртуучу ролунга кол күчтүгөйни салган. Хову, тууду бригадаларында база мал фермаларында тургустунган 4 партия бөлүктери колхозчулар ортузунга агитация-массалыг, организастыг ажылдары багай эвес чорудуп турар.

Ындыг болза-даа, партия эге организациясының бюрору колхозта 57 коммунистерниң болгаш кежигүнге кандидаттарны күжүн колхоз бүдүрүлгезинге шын хуваап тургузар, оларнын үлеге көргүзөр чоруун чедип алыр талазы-биле отчёттуг үеде кошкак амыдыралга коммунистер шүгүмчүлөөн. Бо чылдын февраль айдан бээр колхоз бүдүрүлгезинин, анаа коммунистер кир-

жилгезинин айтырын эге организацияны хуралына чангыс-даа катап чугаалашып көрбөөн.

Ам үеде колхозтун таразынын чайгы ажаалдазы багай, суггарылга чогуур өйүндө чорутунмай, чамдык Ак-Тал, Көк-Даш дээи ышкаш черлерде тараа кандаашкына таварышкан турда, партия эге организациясы чогуур хемчегин албаанын санал бергеннер шыгыны буруу шапкан. Ол ышкаш мал чеми белеткелди, малдын аарылары-биле демисел коңчуг сула чоруп турар. Колхозта күш-ажылдын организастыг багай, чарык чыл иштинде колхозтун бүгү кежигүннеринин хуралы чыылбаан. Ажил-агыгга мындыг улуг четпестерни партия эге организациясы анаа көрүп эрттирип, колхоз бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганы сулардыр чорукту партияны эге организациясының чаа сонгутууган бюрору, оон секретары эш Хайдып моон сонгаар болдурбашы хуралдап дааскан.

с очур-оол.

Партияны эге организациясының иштиги ажылы шыгыны тургузар

Кызыл районун «Черби» колхозта партия эге организациясының болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралы партия эге организациясының иштиги ажылында улуг четпестер барын илереткен.

Бүгү кежигүннеринин хуралын айла бирээден эвээш эвес катап чыылдыр дугайында Коммунист партияны Уставынын негелдезин партия эге организациясының бюрору, оон секретары эш Салдык хажыдып турган. Хуралдарга үндүргөн шийтирлерин күүселдезин чедип албас, актив-биле ажилдаас болуп турар. Партия эге организациясы колхозта комсомолдун херээженнерин болгаш хөй-ниитинин өске-даа организацияларына удуртулганы күштөлдирер, оларны дамчытыр массага бодунун сакталарын халдадыр сорулганы херекке албай келгенин хуралга санал бергеннер шүгүмчүлөөн.

Партия эге организациясында

колхозта шүгүмчүлө болгаш бот-шүгүмчүлө калбарбайн, оларны хөгжүтпей турарында ажилда четпестер чогуур өйүндө узукатынмай, харын-даа кыр-кырынга немежи турган. Оон уламында партияны иштиги ажылы куду денелдиг болуп, коммунистер-биле кижизидилге ажылы коңчуг сула болган. Колхозтун даргазы коммунист эш Казанцев, хову бригадасынын бригадир эш Чыдып болгаш өске-даа удуртуу ажилдакчылар оонашкан ажилдыг чарысалга чок болуп, ажилда четпестерин узуткаар дээш бүгү күжүн үндүрүп ажилдавайн турар.

Коммунистерге тус-тус даалгалар ховар бердинип турар. Бердинген даалгаларнын күүселдезин хына-вайын, негелдиг тургандан чамдык Биринчи дээи ышкаш коммунистер хөй-ниити ажылында ойталаар, туразы улуг болуп турар.

С. САНДЫКЧАП.

Школаларның өөредилге чылынга белеткели

Өөредилгени эгелээринге белен

Школаны чаа өөредилге чылынга бүгү тала-биле үлегерлиг белеткээр—анаа өөредилге-кижизидилгелиг ажылдын чедишкенин шийтирлерин хандырар.

Ол дугайын Барыш-Хемчик районун Эрги-Барлык чеди чыл школынын (директору эш Макара) башкылар коллектив болгаш сумуда «Большевик» колхозтун баштаар чери (даргазы эш Очур) экизи-биле билип, школа, интернатты бедик шынарлыг септеп, деиририче улуг күчтүгөйни салып, олче массанын күжүн шын эвилелдээнин күнелинде бүгү-ле капитал болгаш үрүмк септелгелер бо чылын хуусаазынын ырак бетинде эки чорутунган.

Чеди чыл школынын кырызын септевишаан, сонга, хаалгаларын чаарткан болгаш дээвиринге драка каккаш, шукатуралап чугайлаан. Бүгү-ле класстарын шалаларын катап эптөөн, 7 чаа суугуларын тулуп тургускан болгаш 5 эрги суугуларын септөөн. Үрүмк херекселдер шупту септетинген болгаш шко-

ла бажынарнын соягалары, ээжитери, шалалары дозулатынган. Колхозтун ажил-ишчилери болгаш чыныра боттарынын школа-ажылчынары боттарынын школазынга септелге дрилгелерни эки шынарга чедишкенин доозар дээш улуг көдүрлүүшкүн-биле ажилдап, хөй-ниитин эвээш эвес шэфтээш-кинерин организастап келгенер. Оларнын иштинден дыка хөй кижир оона иделкейлиг ажилдап, школа септелгезин дүргедидир талазы-биле боттарына алган күлээлгелерни чедишкенин күүседип шыдааннар.

Эрги-Барлык чеди чыл школы ам иштиги шимелдезин доозуп, өөредилге номнарын, бижик херекселдеринин эмгелелин чорудуп турар. Ук школа ам өөредилге чылынга белинин дугайында күрүне комитсиясының акт ёзуугаар хүлээп алышкынынга белен болгаш өөредилгенин баштайгы хүнү—сентябрь 1-ни манап турар.

К. ОЧУР-ООЛ.

Бижикчилерин чагааларындан

Бай-Тайганын Тээли чеди чыл школынын башкысы эш Д. Дардаш «Кызымак чазанкычылар» деп эгелг бодунун чагаазына ол школынын кадржаа ажилчынары Намзырай, Сайып-оол оларнын школа септелгезинге оона иделкейлиг кижир келгенин, устунде ажилчынарынын кылган ажилдарынын тергин эки шынарлыг болуп турарын, коммунисттиг нийтиледин келир үедеги иделкейлиг тургузукчулары, бистин идеялык келир үевис—чаш салгакчыларнын өөренип, чурттаарына таарымчалыг байдалдарын тургузар дээш оларнын канчаар сагыш салып турары «Бистин аас-кежиктиг уругларыныс—коммунизм» келир үедеги идеялык тургузукчулары болгаш «алгакчылары. Олар агаарга—уждукчулар, ажилык—стахановчулар, өөредилгез—отличниктер, спортка—тилекчилер болуп. Совет уруглар—аас-кежиктин чечектелишкенин.

Эрзинин Нарын чеди чыл школы чаа өөредилге чылынга бодунун бүгү-ле белеткелди хуусаазынын ырак бетинде чедишкенин дооскан, ылангыя школа, интернат болгаш өске-даа оран бажынарнын капитал болгаш үрүмк септелгелери бедик шынарга чорутунуп, чугайлатылып, дозулатынган, школанын класстары, интернаттын өрээлдери уругларын байырлалды-биле хүлээп алырынга белен кылдыр дерингенин, школада оона ыныштын чыл курларынын бүрүнү-биле тургутунганын, өөредилгез хаара туттуна чогуур уругларын үеде хынамчалыгы-биле эмгелетингенин, школа белеткелди, ылангыя септелгелерин дүргедидир талазы-биле сумуда «Коммунизмче орук» колхозтун баштаар чери (даргазы эш Бадарчы) эки дузалашканын, У. Норчун, Эренчан болгаш

Оруспай дээи ышкаш бызынчылар тергин иделкейлиг ажилдаанын И. Кунажап бижип турар.

Чая-Хөл районун Ак-Туруг эге школы өөредилге чылынга четпес белеткелдиг учуражып турарын, одалга сезонунда херелетинер 800 кубометр ыныштын чүгле 300 кубометри школа чанында дүшкенин, ийи квартиралыг башкылар бажынын тууду шуут чорутунмаан, школа, интернаттын үрүмк септелгези мынчага орту безин кирбээнин, уруглар үеде эмгелетинмээнин, сумуда Ленин аттыг колхозтун баштаар чери (даргазы эш Топтугоо) школа септелгезин шуут-ла херекке албайн, анаа ажилчин күжү, транспорт бээринде ойталап келгенин, школа эргелекчизи эш Шэйи белеткелди дүргедидир дугайында шийтирлг хемчег албайн, чайны өттүр олутпайлап чайлааны-биле тууду, септелге ажилдары ол хере улуг хожудаашкына таварышканын эш М. Олчей-оол бодунун чагаазында демделеп турар.

Устунде бижикчилерин чагааларын допчулалып ёзуугаар алырга, область школаларында чаа өөредилге чылынга белеткелде чамдык чедишкенин-биле чергелештир, чамдык школаларын белеткелди мыйнчы чер албаан болгаш бир эвес бо хевээр уругчулээр болза, олар өөредилге эгезинде четпес белеткелдиг учуражып, ынангаш эрткен чылдарын четпес дуржулгазы каталтаары чайлаш чок апар чыдар дээрзин редакция түңселишаан, белеткелди хожудап турар школаларга хамаарылгалыг партия, советтин организациялары, колхозтар баштаар чөрлери чоокку хүнерде эң далаштыг хемчеглерин алырып сүмелеп тур.

СЭКП-НИҢ ТАҢДЫ РАЙКОМУНУН ПЛЕНУМУ

Партияны Таңды райкомунун болуп эрткен элчелгилг пленуму 1953 чылда тараа ажаап алышканын болгаш көдээ ажил-агыг продуктуларын чорудар дугайында база Бай-Хаак МТС-те агитация-массалыг ажылдары экижитер хемчеглер дугайында айтырылганы чугаалажып эрткен.

Бирги айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунун секретары эш Зайцев кылган. Районун Жданов аттыг, «Революцияны чалбыны», Ленин аттыг колхозтары тараа ажаап алышканын кошкак белеткелдиг учурашканын илеткелди дем-

делгээн. Ол колхозтарда тараа бастыра машиналар четче септетинмээн, көдээ ажил-агыгнын чепсек-херекселдери чедир белеткенимээн. Ол ышкаш транспорт херекселдери четче эвес, хову бригадалары кижилер-биле четчелетинмээн, бригадаларда чепсек-херекселдер хуваалдазы багай. «Кызыл партизан», Калинин аттыг колхозтарда шаңнар, хову тургаллары болгаш үрезин урарына херелгелер складтар сула дерингени.

Район төвүндө, Успенка болгаш Балгазын суурларда күрүненин белеткел пункттары (заготзерно) тараа хүлээп алырынга коңчуг багай белеткелдин, ылангыя белеткел

пунктузунун район төвүндө төп складды (директору эш Огез) тараа кургадыр шаңнарын четпес белеткээ. Белеткел пунктларында көсүк агитация ам-даа кылдырмаанын пленум демделгээн.

Сталин аттыг көдээ ажил-агыг артелинин даргазы эш Рудин тараа ажаап алышканынга четпес белеткелдин дээш Бай-Хаак МТС-ти шыгыны шүгүмчүлөөн. Ам үеде МТС 7 комбайнарнын септелгезин дооспаан болуп турар. Тараа ажаалдазын кыска хуусаада, бедик денелге эртеринге көдээ Советтернин багай киржилгелин, колхозчу масса-

ларнын ортузунга агитация-массалыг ажилдар чогуур негелдизинге чедир тургустунмаанын эш Турген-оол айткан.

Пленум ийги айтырыг талазы-биле Бай-Хаак МТС-тин директорунун политиктиг талазы-биле оракалычы эш Андреевковтун илеткелдин дынааш, механизаторлар, техниктиг ажилдакчылар-биле кижизидилге ажилында, агитация-массалыг ажилда улуг четпестерин илереткен.

Пленумга чугаалашкан айтырылгалар талазы-биле шупту 13 киши санал берген.

Пленум тодаргай доктаалдарын хүлээп алган.

Орфография—чоннун бижиктиг болурунун үндезини

Бистин ынак Төрөөн чуртувуста коммунизм тургузушкунунун кайгамчыктыг улуг ажил-ижи хайнып турар.

Кижил төрелдетенин хөгжүлденин дээди чадазы коммунисттиг нийтиледин тургузуп алыр дээш улуг үлелерде совет кижилер Коммунисттиг партияны, Совет чазактын башталганы-биле чедишкениг болгаш бүзүредиг ажилдап турар.

Улус ажил-агыгнын улуг чедишкенин-биле кады чонун амыдырал байдалы улам-на экижит турар. Совет Эвилелинин бүгү-ле улуг болгаш биче национал улустарынын социалисттиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культураны, национал культураны бир хевир болуп национал дылдар көстүп көрбээни-биле чечектедил сайзыраан.

Коммунизм дээш демиселдин болгаш күш-ажылдын бот-малдыг үезинде дылдарнын «харылажылганын чепсээ», «ниитиледин демисел» инин болгаш хөгжүлденин чепсээ» болуп учур-дузаны эң-не күштүг үлелер турар. Дылдын бижик хевирин—бижик амгы үенин амыдыралын бүгү-ле делгемнеринге нийтиледин кижигүннеринин аразында калбаа-биле харылажынынын аргазы, чепсээ, коммунизм чин бар чыдар нийтиледин демисел чин болгаш хөгжүлденин күчүлүг чепсээ болуп. Ычанганш бижикел чугаанын утказы нийтиледин бүгү кежигүннеринге чазыг чок билдир кылдыр, шак ыччар бижир азы парлар.

Чугааны азы домактарын утказын шын, билдир кылдыр үжүктөр-биле көргүзөр, сөстөрүн шын

бижир дүрүмнерин чылдазын орфография деп адаар.

Орфографияны кол-ла сорулганы — домактарын утказын шын, эң-не билдир кылдыр дамчыдар. Моон учурунда орфографияны дүрүмнерин калбак масса билип апар кылдыр тургузар деп негелденин үндезин шын Орфографияны дүрүмнерин бөдүүн болгаш чедидир болуп учуру ында.

Орфографияны кылтып тургускан соонда эрге-чазырга шүгүмү-биле хоойлужудуп бадылаар. Ыччар хоойлужудуп бадылаан соонда орфографияны дүрүмнерин барымдалары бүгү-ниитиге албан болуп болгаш кижил бүрүзүнү туразы-биле бижирни хоругдатынар.

Орфографияны дүрүмнерин хажыдар чоруктун изи-даа турбас учурулуг. Ычанганш орфографияны кылтырынын негелдени харысалгалыг, орфографияны тургузары нийтиледин амыдыралы-биле бүрүн холбашкан. Ычанганш оон дүрүмнерин тургузарда ук дылдын үнерин, үн тургузуун, ылангыя фонемаларын, — сөстөрүн, сөс тургузуун, домактарын өөренип көргөш ам кылдыр. Язы-бүрү дылдарнын тус-тус онзагай байдалдарынын аайы-биле оларнын орфографиялары онзагай байдалдарлыг болуп. Дылдарнын демейлешке аайы-биле орфографияларнын чамдык дүрүмнери демейлешке-даа бооп болур. Бо-ла бүгү талаларын өөренип көрүп тургам, орфографияны тургузар. Орфография быжыг болгаш турштут болган тудум-на, ону өөренир болгаш барымдалаары шыгыраан тудум-на, чонуну бижик

билири улам-на өрүлөп турар.

2. Үн бижиктиг дылдарнын орфографиязынын 4 кол принципи бар:

1. **Фонетиктиг принцип.** Сөстөрүн адаарга дыналыр аайын хевээр бижир принцип: чер, суг, улуг, ак, олар, дуоюкка, бүдүү, келир, ажилдаар оон-даа өске.

Домактын утказын бүрүн көргүзөрине чүгле үжүктөр хергелетинер чүве эвес, бижик демдектери база хергелетинер. Бижик демдектери хергелээринин дугайында дүрүмнерин чылдазын пунктуация дээр.

2. **Морфологтук (этимологтук) принцип.** Сөстөрүн тыптып келгенин угун болгаш тургустунган кезектерин (дазылы, кожумактарын) барымдалап бижир: аас-аскы (шаанда агыс деп турган учурунда), миннир (билин—пр), төккен (төк-кен), тутчур (тут—үш—ур), оттук (от—тук) оон-даа өске.

3. **Чанчыл принцип.** (традиция, төөгү принципи деп база адаар) Сөстөрүн эргиде бижип турганын ёзуугаар азы бижип чанчыканын ёзуугаар бижир: **Тыва, Туран, тайга, турар.** Бо принциптин онзагай бөлүү үлегерлеп алган сөстөрүн бижир болур. **Чижээ:** колхоз, комсомол, коммунизм, шаф, оон-даа өске.

4. **Ылгамыр (неролиф) принцип:** той, дой, тус, дус, оон-даа өске. сөстөрүн (үн омонимнерин) бот-бодундан аныглаар төлдөре, ылгалдыр бижир деп доктаалдарын принцип: **той, дой, тус, дус** оон-даа өске. Бо кол дөрт принципти барымда-

лаш, орфографияларны чогаадчып тургузар. Кандыг-бир дылдын орфографиязынын кол принципи турар. Чижээ, орус дылдын орфографиязынын кол принципи—морфологтук принцип, англи дылдын кол принципи—чанчыл (консервативтиг) принцип.

Бир кол принципи бар-даа болза, кандыг-даа дыл ооң-биле кызыгаргалыгмас, өске принциптерни база хергелеп турар.

Тыва дылдын орфографиязынын кол принципин чамдык эштер фонетиктиг принцип деп турар. Ыччарга морфологтук принциптин бот-денежип фонетиктиг принцип-биле денезип турар чыгы. (Бо айтырыгы үе шийтирлээн ажил ам-даа чок).

Чанчыл болгаш ылгавыр принциптерин тыва дылга хаая хергелеп турар бис.

3. 1929 чылда ТАРН-нын VIII Улуг хуралы тыва бижикти тургузар дугайында доктаал үндүргөн болгаш ВКП(б) ТК-дан база ССРЭ-ниң чазактан бо улуг ажилды күүседир талазы-биле дуза дилгээ. 1930 чылда ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязынын дузасы-биле латин үжүкке үндезилетинген тыва бижик тургустунган. 1930 чылдын июнь 17-ден эгелээш, 1943 чылдын октябрь 1-ге чедир ол бижик күштүг бооп турган.

1941 чылда ТАРН-нын XII Улуг хуралы латинчтен тыва бижикти орус алфавитке үндөлдөп солуур деп доктаал үндүргөн. 1943 чылда ТАРН ТК-нын болгаш ТАРН-нын Сайыттар Чөвүлелинин доктаалында 1943 чылдын октябрь 1-ден 1944 чылдын май 1-ге чедир национал тыва бижикти латин үжүктен орус үжүкке шилдидерин боттандырап деп айткан. Ол сорулганы күүседирде хамыктын мурунда орфографияны

тургузары негетинип келген болгаш 1941 чылда «Тыва бижикти үжүкүн дүрүм» (телевиле) үнүп келген. Ол телевиледе ТАР Сайыттар Чөвүлелинин чанында Дыл, бижик комиссиясы болгаш Улус чырылышкын Ямызы тургускан. Ол телевиледе тыванын бүгү девискээринче тараткан. Башкылар, эртем болгаш чогаал ажилдакчылары база калбак масса ол телевиледин талазы-биле бодунун санал-ооналын берген. Ийи чыл эрткен соонда, 1943 чылдын октябрынын 15-те Тыва орфографияны үндүрерин ТАР Сайыттар Чөвүлелинин чанында Дыл, бижик комиссиясы, Улус чырылышкын Ямызы чөпшээрээн болгаш орфографтыг словарь-биле кады чангыс ном бооп үнүп келген.

Баштай үген орфография болгаш орфографтыг словарь чедимчелиг тургустунган болгаш тыва сөстөрүн бижиринин үндезинин дүрүмчүткен. Сөвлүг чылдарда практикага тургустунуп келген чамдык айтырылганын аайы-биле ук орфографияга немелделер киирери негетинип келген. Ычанганш 1952 чылда ол немелделерни кииреринин талазы-биле улуг ажил чорутунган соонда, орфография болгаш пунктуация чангыс ном бооп үнүп келген. Ону 1951 чылда сентябрь 24-те болган ажилды чоннар депутаттарынын Тыва область Советинин шийтирине биле күштүг болдуруп бадылаан. Ыччарга Орфографтыг словарь оон мурунда 1951 чылда тускай ном бооп үнген.

4. Чугаанын утказын, кандыг-бир бодалды шын болгаш тода илердире орфография таарымчалыг болгаш эпиг чепсек болур. Оон дүрүмнерин өөренири болгаш барымдалаары бүгү-ниитиге албан. Чон-

нун массалы-биле бижиктиг болурун орфографияны хажык чокка барымдалаары улуг учур-дузалыг.

Солуннарга, номнарга кылдыган орфографтыг чазыглар дыка хоралыг болгаш политиктиг чазыгларга чедирип болур.

Ындыг турбужа тыва дыл кырында үнүп турар районнар солуннар, область солуннарында, тыва дылда үнүп турар номнарда, оон иштинде өөредилге номнарында бенин эвээш эвес орфографтыг чазыглар бар бооп турар.

Бо айтырыгы делгеренгей-биле көрүп көрээлинер.

Бии-Хемнин «Сталинчы» деп солунунун 46 дугаарында (1953 чылдын июль 8-те үнгөн) мурунку чүлдө нийтизи-биле 20 чазыг бар. Баштай шын бижирин көргүскөш, оон соонда частырылгалыг кылдыр бижирин мында көргүскөн: уластурунда—уластказында, 3—у—3-жү, СЭКП-ниң — СЭКП-тиң, экономиктиг—экономик, денели—тенели, Өөк—Уюк, четче—чече, болгумнерге—бөлдүнерге, секретары—секретари оон-даа өске.

Каа-Хемнин «Колхозчу» деп солунунда (№ 92. 1952 чылдын декабрь беште үнгөн) мындыг чазыглар бар: кросун—кроссун, саттыган—сатынган, өшүк—үшүк, оюп—юуп, талтыг—даптыг, сеанс—сеанса. Мында ынызыг чазыглар район солуннарында үргүлчү бар бооп турар. Бир одуругдан өске одуругке көжүреринин дүрүмүн районнар солуннары барымдалаалайып турар.

Районнар солуннарынын орфография талазы-биле нийти хевирин ындырдыр. Ам областын төп солуннарын ап көрээлинер.

Областын төп солуннары районнар солуннарына бодаарга, бүгү талазы-биле бедик денелге турар учурдуг. Чогуу херек кырында кандыг эвес, көрээлинер.

(Төнчүзү 4-ку аринда).

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Кино көргүзүүн кызы сорулгага чагырып болбас

Көдөз ажил-агый чылынын харымсалгалыг үези—малга быжгыр чөм суурну белеткээринин, тараа жазып алышыкынын чутула кампанынын үезинде колхоз, совхозтарнын сизге, тараа шөлдеринде аялдап турар тараачыныннын, механизаторларнын ортузунга кино көргүзүүн таарычтыгы-биле организаастаар, ак-сеткилди-биле бараан болур чорук, чер-терде кино аялдакчыларынын амгы хүндүлүг хүлээлгези.

Ол хүндүлүг хүлээлгени областын культура эргелелинин кинофикация килдизинин Улуг-Хемде район салбыры (начальниги эш Кукари), оон киномеханиктери четлес кууседип, кино көргүзүүн чүглө орулга кирип алырын сорулгага чагыртыр, кызы байдалга чорудуп турар.

Район улуг, колхозтары хей, оларнын элээн чамдызы Шагаан-Арыг хоорайдан барык-чала 30—90 километр чедир ырак черлерде. Районда көжөр кинонуу механиктери бир талазында, орулга сүргөш, ийи талазында, ырак черлерде колхозтарнын сизге, тараа шөлдеринче үнеринден чалгаарааш, кино сеанстары чүглө чоокку колхозтарнын суурларынга көргүзери-биле кызыгаарланынган туруп берген.

Эйлиг-Хемде Сталин аттыг колхоз район төвүндөн чүглө 20 километр хире ырак, ыңчалзажок хем кежер, ооу шүттүг. Ол байдал көжөр кинонуу механиктери эш Ак-оолга таарышпай турары мырынай-ла илден.

Сизге кезилдезинде колхозчуларнын негелдезин барымдалааш, колхоз баштаар чер оларга барып кино көргүзүп бээр дугайында кинофикациянын район салбырынга хей удаа дилег кирип тургаш киномеханик эш Ак-оолду эккелдирген.

Ак-оол «Улус эвээш-тир, орулга шоолуг эвес болур, ыңчангаш манаа кино көргүзүп шүдзавс мен, орулга эвээш кирер черге кино көргүспес сен деп, эш Кукари айтышкын берген чүве» дээр хирелиг үш-үдүрүм сөстөр чугаалап, үнергедип кезээлээш, ситенчилерин 75 рублин кандыг-даа билет чокка хавырып алгаш, кино-чурукту чангыс-ла бригадага шала-була көргүсөш, колхоз адынга чүдүртүпүп алгаш, хал чана берген. Ындыг фактылар еске-даа черлерге болтулааны магат чок...

Совет кино көргүзүүнү сорулгага чүглө орулга кириринеде эвес, харын массанын бүгү-ле кезектеринге уран-чүдүлүн пропагандазын бүгү хемчег-биле калбартыры, көрүлдөгө масса чоңуу хөйү-биле хаара тудары болур дээрзин Улуг-Хемде кино аялдакчыларынын утуп турары окта таарышпаш.

СЭКП-нин Улуг-Хем райкомун, ылангыя оон пропаганда болгаш агитация килдизи, райкүсүм районда кино аялдакчыларынын ындыг чангыс талалыг, шын эвес хөүнү эдил, совет кино уран-чүдүлүнү массага калбак неперээшкенин хандырза чогуур.

Ном садын организаастаар

Тээли суур тургустунгаш, Бай-Тайга районун төвү болу бергенинден бээр элээн хей чылдар эрткен. Амгы үеде ында ном сады чок болуп турар. Ол район болза, областын ырак райондарынын база бирээси. Ында чоңуну культуралыг негелделери хүн-бүрү улгадып, совет литература-нын хей саныг чечен-чогаалдарын, Маркс—Энгельс—Ленин—Сталиннын өлүм чок чогаалдарын номчусап, боттарынын тускай библиотеканы тургузарын күзөп турар колхозчулар, тускай эртемнигер, аялчылар чоңуну иштинде көчүг хей.

Тээли суурга мынчага чедир ном-садын тургуспаан чорук, ында чурткачы чоңуну культуралыг өздүдизинге шактыктыг болуп турарын барымдалааш, ном садын Тээли суурга чоокку үеде тургуса чогуур.

Тээли суурга мынчага чедир ном-садын тургуспаан чорук, ында чурткачы чоңуну культуралыг өздүдизинге шактыктыг болуп турарын барымдалааш, ном садын Тээли суурга чоокку үеде тургуса чогуур.

А. ХЕРТЕК.

«ШЫННЫН» МАТЕРИАЛДАРЫНЫН ИЗИ-БИЛЕ

«Совет албан черинге бюрократизм туруп болбас»

Бо чылдын июнь 18-те үнгер № 116 «Шын» солунга парлатынган «Совет албан черинге бюрократизм туруп болбас» деп эгелиг чүдлө Сүт-Хөл районун чамдык сумуларында тускай эртемниг кадрларын амыдыралын чутула көрбей турарын шүгүмчүдөөн.

Хөр-Тайга сумо Советинин даргазы Маадыр-оол болгаш ында партия организациязынын секретары Доржу оларга партия талазы-биле сөөлү доңгулда берген. Тускай эртемнигерин амыдырал чурталгазын экижидер сорулга-биле район Советинге, сумулар Советтеринге болгаш партия организацияларынын секретарына буюу дааскан деп СЭКП Сүт-Хөл райкомунун партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынын килдизин эргелечизи эш Кунгаа редакцияга харыылаан.

СЭКП-нин Сүт-Хөл райкомундан хынап көргө ында бижитинген чет-пестер шын болуп илерээн. Райкомнун бюрозунга ол четпестерин узуткаары-биле чугаалашкаш Алдан-Маадыр сумуунда тускай эртемнигерин амыдыралынга сагыш салбайн турган сумо Советинин даргазы Соднамы партия кезигүүндөн үн-дүрбүшаан, истелге органнынче шилчиткен болгаш эмнеде эргелечизи эш Хирлиг-оолду тускай бажы-биле хандырган.

Хөр-Тайга сумо Советинин даргазы Маадыр-оол болгаш ында партия организациязынын секретары Доржу оларга партия талазы-биле сөөлү доңгулда берген. Тускай эртемнигерин амыдырал чурталгазын экижидер сорулга-биле район Советинге, сумулар Советтеринге болгаш партия организацияларынын секретарына буюу дааскан деп СЭКП Сүт-Хөл райкомунун партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынын килдизин эргелечизи эш Кунгаа редакцияга харыылаан.

Орфография—чонун бижиктиг болурунун үндезини

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арнында).

«Смыдсычгыш» (№ 25. 1958 чылдын июнь 13-те үнген) «пок» деп бижип турар, а «орфографтыг словарь» «бок» деп турар. Эске чазылары: денгүр—төңгүр, эртер—эрттер оон-даа еске.

Чер-черин диалектилерин барымдалаары-биле болдунган чазыглар. Орфографиянын дүрүмнерин эргелгел турарындан болдунган чазыглар. 3. Халамыргай, ээ-харымсалга чок чоруктан болдунган чазыглар. 4. Паспортчудулга үезинде улустун адны, адазынын адын болгаш фамилиязын шын эвес бижээнинден, чамдык эштер адны субъективтиг чылдаганар-биле орфографиянын барымдалавайн бижип турарындан болдунган чазыглар.

«Тыванын аныяктары» (№ 87. 1953 чылдын июнь 19-та үнген) бут бөмбүү—бут-бөмбүү, машинистке—машинистиге, Кура хемни кежир—Куру хемни кежир, Герман Демократтыг Республика — Германиянын Демократтыг Республикасы, комюнике—коммуника, литературлуг чогаал—литературалыг чогаал, гениалдыг—гениальдыг оон-даа еске.

Чер-черин диалектилерин барымдалаары-биле болдунган чазыглар. Орфографиянын дүрүмнерин эргелгел турарындан болдунган чазыглар. 3. Халамыргай, ээ-харымсалга чок чоруктан болдунган чазыглар. 4. Паспортчудулга үезинде улустун адны, адазынын адын болгаш фамилиязын шын эвес бижээнинден, чамдык эштер адны субъективтиг чылдаганар-биле орфографиянын барымдалавайн бижип турарындан болдунган чазыглар.

«Шын» солуну ап көрээлинер. «Шын» солун «Тыванын аныяктары» солунга чөрүштүр гениалдыг дивей «гениалдыг» деп, «культурулуг өзүшкүн» дивей «культуралыг өзүшкүн» деп бижип турар. «Шынның» (№ 124. 1953 чылдын апрель 28-те үнген) мурунку чүдүндөн бо чазыглар көстүп келир. Оон ыңай: томаарып—домаарып (арын 2), бок—пок (арын 4), мотоциклдар—мотоциклер (арын 4), бетинде—бединде (арын 3) оон-даа еске. Сөстү көжү-

Түннел мындыг: солуннарнын редакторлары болгаш еске-даа аялдакчылары солунуну дылчыне, оон орфографияныч кичээнигин кончуг эвээш салып турар, орфографиянын дүрүмнерин эргелгел, боттарынын күзели-биле бижип турары ол болур-дур. Областын ном үндүрер чери мындыг чазыгларын база-ла хөйну кылып турар. Чижээ, чокта чаа шүлүкү С. Сурун-оолдун «Баштайгы ном» деп чымдызын областын ном үндүрер чери парлаан. Ол номда мындыг орфографтыг чазыглар бар: октябрьны—октябрын (арын 23), Кара-Суг деп чер адын тудуштур бижип каан (арын 41), чорувутар—чорувудар (арын 49), Чаа суурда—чаа суурда (арын 57). Ном үндүрер черин еске кылган ажилын ап көрээли. «Улуг-Хем» деп альманахтын 5-дугаары: эртип—эрттип (арын 21), тыкылаар—тыкылаар (арын 33); болур-ла мыйнаан—болурайнаан (арын 39), асфальтылыг—асфальдылыг (арын 66) оон-даа еске. Мындыг чазыглар черле хей болуп турар. Болуп турар орфографтыг чазыгларын колдунда мынчаар бөлүктөп болур:

Капиталистиг чурттарда ажил соксадышыкынын шимчээшкени

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. Ланьельдин чазанга парламентини тывысканы «онза бүрүн эргелерин» барымдалап аялдакчы кылдынган, чазактын бир дугаар хоойлу телевилелдеринин дугайы август 5-те билдине берген. Ол хоойлу телевилелдер болза, башкыларнын, почтачыларнын болгаш еске-даа албан-хаакчытарнын пенсия алырыннын назын барымдалаашкынын 7 чыл улгатырарын, «дузалал ажилчыларны» дээр ажилчыларнын иштинден 25 муң кижини ажилындан үндүрерин, база штаттар кызырарын көрүп турар.

Ажил соксадышыкынын характерлиг онза чүүлү болза, күш-ажылды Бүгү-ниги конфедерациязынын, «ФКХТ»-нин, база автономнуг профэвилелдеринин кезигүүнери болур почта албан-хаакчытарнын соондары «Форс Увриерин» профэвилелдеринин кезигүүнеринин оларга катыжып, ажил соксадышыкыныга киржи бергени болур. «Форс увриерин» профэвилелдеринин удурттур чри ажил соксадышыкыныга киржиринден баштай ойталап каапкан турган.

Күрүне болгаш коммунал албан черлеринин албан-хаакчытарынга удур ол хемчеглер бүгү Францияга удурланышыкынын хайныктырган. Август 5-те почта, телеграф болгаш телефон албан-хаакчытарыннын бүгү-ниги ажил соксадышыкынын эгелээн. Ажил соксадышыкында күш-ажылдын Бүгү-ниги конфедерациязынын, «ФКХТ»-нин (Христиан ажилчы чоңарнын француз конфедерациязы), «Форс увриерин», автономнуг профэвилелдерин, кадрларнын Бүгү-ниги конфедерациязынын кезигүүнери болгаш ажилчы чоңарнын организация чок профэвилелдери киржип турар. Ажил соксадышыкынын улуг хемчээлдинин дугайын солуннар дындап турар.

Франциянын хоорайларынын хей кезинде ажил соксадышыкы бүгү-ниги характерлиг болу берген болгаш кызыгаар чок хуусаа дургуунда кылдыр чарлатынган. Телефон болгаш телеграф чүглө чазактын чазыгларын хандырып турар. Оон еске, хоорайлар аразынын чагыралын болгаш телеграф-биле чорудулгаларын хүлээп албайн турар.

Парижтин Сонгу, Чөөн болгаш Аустерлиц вокзалдарында ажил август 5-тен эгелеп долзуу-биле соксаан. Ол вокзалдарда почтанын кандыг-даа ажилдары чорувайн турар. Август 6-да эртен Париже чагааларын, солунарын болгаш телеграммаларын кымга-даа эккеп бербээн.

Метро болгаш автобус аялдакчыларынын, демир-орукчуларын, коммунал албан черлеринин албан-хаакчытарыннын, газ болгаш электр улустурунун ажилчыларыннын федерациязы чазактын хоойлу телевилелдеринге удур демиселди күштелдеринче болууну кезигүүнерин база-ла кыйгырып турар.

Почта албан-хаакчытарыннын ажил соксадышыкынын мочуларда база чедийшкенин чоруп турар. Парламенттин дындакчыларын эзугаар алырга, Бордода, Марсельде, Пода, Нантыда, Клермон-Ферранда, Сент-Этьенде, Страстбургта ажил соксадышыкынын канчаар-даа аажок калбарган.

Август 6-да Франциянын муруну талакы дөрт департаменттеринге арага кылыкчыларынын чаа удурланышыкыны бартулаан. Арага кылдыгы камгалаарынын комитетинин дужаалын эзугаар август 6-да Муруну Франциянын оруктарынга хей саныг моондактарны тургускан турган.

Рим, Генуя, Савона, Боловня, Флоренция, Терни мочуларда болуп турар ажил соксадышыкынын дугайын солуннар медээлеп турар. Ажил соксадышыкынын киржи чилери бүдүрүлгө Кызырлыгынга удур база металл аялдакчылар, металлургия, пест-тавы, даг-руда үлетпүрлеринин ажилчыларын ажилдан үндүрер чорукту доп-дораан соксадыр дээр демисегип турарлар.

Моондактарнын чанынга камгалап черлери тургулаан, акаа муниципалдыг чөвүлекчилер болгаш чамдыкта чазыгыкчалар безин киржип турганнар деп Франс Пресс агенттели дыннаткан.

(СЭТА).

ИТАЛИЯ

РИМ. Генуя, Савона, Боловня, Флоренция, Терни мочуларда болуп турар ажил соксадышыкынын дугайын солуннар медээлеп турар. Ажил соксадышыкынын киржи чилери бүдүрүлгө Кызырлыгынга удур база металл аялдакчылар, металлургия, пест-тавы, даг-руда үлетпүрлеринин ажилчыларын ажилдан үндүрер чорукту доп-дораан соксадыр дээр демисегип турарлар.

Моондактарнын чанынга камгалап черлери тургулаан, акаа муниципалдыг чөвүлекчилер болгаш чамдыкта чазыгыкчалар безин киржип турганнар деп Франс Пресс агенттели дыннаткан.

(СЭТА).

ИРАН

ТЕГЕРАН. Мазендеран мочуда Эзраб шахталарыннын муң-муң шахтерларынын ажил соксадышыкынын август 3-тен эгелээш үргүлчүлөп турарын «Шаджаат» солун дыннаткан.

системазын соксадырын, эттээр, хилдиктээр шидийшкенин хоруурун болгаш еске-даа ол чергелиг хемчеглерин ап чорударын ажил соксадышкынаар негеп турар.

(СЭТА).

Ажил төлөвирин бедидерин, шахтанын ажилчынарга каржи амгы начальнигин албан-дужаалындан доп-дораан дужуерин, оран-суурун экижидерин, шахтерларга боттарынын профэвилелдин тургузар арганы бээрин, ужур-дүрүм чок торгаалдар чедир шиптирлетинмээнинден, маргылдаалыг болуп турарындан чазыгларын болдуна бээрн база хамааржыр.

Устүнде көрдүнгөн четпестерден моон сонгаар чайлаар төлээде, мындыг ажилдарны күштелдери чугула:

- 1. Орфографиянын дүрүмнерин өөренир болгаш ону хажыдып болбас. Ону чедип алырда тыва дылдын грамматиказынын үндезинерин өөренир. Орфография болгаш орфографтыг словарь парлалга аялдакчыларынын чарылбас ному болур.
- 2. Орфографиянын дүрүмнерин хажыдыр чорук-биле шынгын демиселди чорудар, ылангыя кара-туразында аажылаар чорукту соксадыр. Чүге дээрге орфография—бүгү-нигиге албан хоойлу болур.
- 3. Парлалга ажилында халамыргай чоруктары узуткаар.
- 4. Орфографиянын маргылдаалыг болгаш шиптирлетинмээн айтырыгларын ам-даа хандыр өөренир болгаш шиптирлээр ажилды күштелдирер.
- 5. Практикага тургустунуп келир айтырыгларны нииги күш-биле шиптирлеп турар.

- 6. Мындыг ажилдарны чорудар болзувуса, бистин солун-дептерлеринис орфографтыг чазыглардан адырлыр. Орфографиянын дүрүмнерин барымдалап бижирин бүгү улустун хүлээлгези. Ону барымдалап бижирин бүгү-нигиге албан.

(СЭТА).

Орфография болгаш пунктуация талазы-биле чазыгларын болдуна бээр чылдаганы, бирээде, төрөөн дылдын грамматиказын багай билгиринден, ийде, орфография болгаш пунктуациянын дүрүмнерин эки өөренип албаанындан, үште, чамдык эштерин орфографиянын дүрүмнерин барымдалавайн, туразында аажылап турарындан, дөрте, солун-дептер ажилында ам-даа харымсалга чок чоруктун бар бооп турарын да хамааржыр. Оон ангыда орфографиянын чамдык айтырыгларынын

Ш. САТ, Дыл, литература болгаш төгүгүнү тыва эртем-шпичил институтунун аялдакчызы.

Кореяда туттурган шериглерни дедир чандырып турары

ПЕКИН. Сяньхуа агенттелинин корреспондентизинин Кэсондан дындагында чугаалап турары:

Туттурган шериглер солужулгазын баштайгы хүнүнде Кореянын Улустун армиязынын болгаш кыдат улустун эки-турачыларынын 2757 шериг албанынларын, оон иштинде 357 аарыг болгаш балыглатырганнар дедир чандырган. Тайбичыдылга талазы-биле шериг комиссиязында корей-кыдат таланын төлээлекчилери генераллар Ли Сан Чо болгаш Дин Го-ю олар, а база кыдат улустун эки-турачыларынын штабынын политиктиг килдизинин начальнигин оралакчызы генерал Ду Пин чандырганнарга хууда байырын чедиргенер.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин ол-ла дораан госпитальче чоруткан.

ПЕКИН. Сяньхуа агенттелинин корреспондентизинин Кэсонде август 7-де дыннатканы:

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин ол-ла дораан госпитальче чоруткан.

Корей националдыг 241 туттурган шериглерин болгаш корей эвес националдыг 150 туттурган шериглерин корей, кыдат талз август 7-де дедир чандырган. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында 21 американыр, 25 англичаныр, 25 турктар, 12 филиппинер болгаш 7 колумбийжилер бар.

Дедир чандырылган шериглер кончук түрөгдөөн, баксыраан болгаш самдар хептерлиг болганнар. Оларнын дыкка хөйүнге майгынарга чедеринге дузалаар ужурулуг болган. Эмин эртер аар күш-ажыл, багай чеченилик болгаш эттеп эриндээшкенинерин уржуктары оларда көстүп турган.

Корей Улустун армиязынын 2151 туттурган шериглерин болгаш кыдат улустун эки-турачыларынын 600 туттурган шериглерин корей кыдат болгаш кыдат талага дамчыдып берген. Дамчыдып бергеннерин санында—туттурган аарыг болгаш балыглатырган 352 шериглер бар.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Корей националдыг 241 туттурган шериглерин болгаш корей эвес националдыг 150 туттурган шериглерин корей, кыдат талз август 7-де дедир чандырган. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында 21 американыр, 25 англичаныр, 25 турктар болгаш 12 филиппинер болгаш 7 колумбийжилер бар.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

ПЕКИН. Сяньхуа агенттелинин корреспондентизинин Кэсондан август 8-те дыннатканы:

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Туттурган 400 шериглерин, оон иштинде 150 корей эвес националдыг болгаш 250 корей туттурган шериглерин корей-кыдат талз август 8-те Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.

Туттурган аарыг болгаш балыглатырган шериглерин хей кезин туттурган шериглерин бо чылдын апрельде болган бирги солужулгазынын үезинде-ле чандыраар ужурулуг турган, олар ол хире улуг аарыг болгаш балыглатырган болган.

Катышкан Нацияларнын команддалыгына дамчыдып берген. Корей эвес националдыг туттурган шериглерин аразында—90 американыр, 35 турктар болгаш 25 англичаныр бар. Корей улустун армиязынын 1798 туттурган дайынчыларын болгаш кыдат улустун 960 эки-турачыларын, оон иштинде аарыг болгаш балыглатырган 360 шериглерин Катышкан Нацияларнын команддалыгы корей-кыдат талага дамчыдып берген.